

Research Paper

Investigating the Causes and Motivations of Reverse Migration Among Rural Migrants (The Study Area: Khorramabad County)

Hossein Mikhak¹, Fereshteh Hafezi¹, Tahereh Sadeghloo²

1. MA, Department of Rural Development, Faculty of Agriculture, Lorestan University, Khorramabad, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Humanities, Ferdowsi university of Mashhad, Mashhad, Iran.

Citation: Mikhak, H., Hafezi, F., & Sadeghloo, T. (2020). [Investigating the Causes and Motivations of Reverse Migration Among Rural Migrants (The Study Area: Khorramabad County) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 11(2), 270-285, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2020.296106.1445>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2020.296106.1445>

Received: 18 Jan. 2020

Accepted: 08 June 2020

ABSTRACT

In recent decades, the process of returning rural migrants to their original place of residence can be considered one of the most important trends in demographic mobility. That is due to the general trend of changing living conditions and its relative improvement in the villages compared to the past and the fact that the primary reasons for migration no longer exist or the benefits of living in the city as a destination have decreased. Given the importance of analyzing such trends in the region and the field of city and village relations, the present article seeks to investigate the causes and motivations of return migration among rural migrants in the city of Khorram Abad. The present research is an applied research of the descriptive-correlational type and the statistical population includes all rural immigrants who have returned to their villages during the years 2006-2016 (N=24160). The research instrument is a researcher-made questionnaire and the validity and reliability of its form and content have been confirmed using the opinions of experts in the fields of economics and rural development as well as the Cronbach's alpha test. The results of independent t-test also suggested that there is a significant difference in the rate of desire to return between the group of landowners and non-owners in the village, people who have temporary and permanent jobs in the city, those who own agricultural land, and those who own only residential land in the village.

Key words:

Willingness to migrate, recursive (reverse) migration, village-city relations, population flows, city of Khorramabad

Copyright © 2020, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract**1. Introduction**

R

everse migration is a process that involves the three stages of birth and life in the village, migration to the city and

residence there, and then returning to the village. In recent decades, it has been considered one of the most important trends in population mobility. Studies show that both economic and non-economic factors determine the motivation for reverse migration. Before leaving the village, immigrants expect their situation would be improved. But when immigrants' efforts fail to improve their living

*** Corresponding Author:**

Tahereh Sadeghloo, PhD

Address: Department of Geography, Faculty of Humanities, Ferdowsi university of Mashhad, Mashhad, Iran.

Tel: +98 (919) 6261569

E-mail: tsadeghloo@um.ac.ir

conditions, they are likely to return to their former lives. One of the reverse migration processes is the acquisition of scientific, technical and productive skills in migration where immigrants use their scientific and experiential resources to return, and this affects the development of villages. In addition, returning migrants have a potentially important role in rural areas in slowing the rate of population decline, population rejuvenation, job creation and increasing human, social and financial capital. The present study seeks to investigate the most important causes of increasing tendency to reverse migration among these immigrants in Khorramabad city, so that by understanding these factors, rural decision-makers can use effective planning to achieve the important and fundamental goal of returning and staying in rural areas and exploit the villagers' potential for development.

2. Methodology

This study is applied in terms of purpose, and it is a field study in terms of data collection. Regarding the subject, the present research was a correlation study and the statistical population included all rural migrants who had returned to their villages during the years 2006-2016 (N=24160). The sample size was determined 185 persons by Cochran formula with a 0.071% error. The validity of the questionnaire was confirmed by using content validity and the opinion of 6 experts from the Office of Rural Affairs and the Governor Councils of Lorestan, as well as 3 professors of Lorestan University, and its reliability (in the section on effective factors on the tendency to return to the village) was also confirmed by Cronbach's alpha coefficient (0.849). In the descriptive section, statistics such as frequency, mean, standard deviation and minimum and maximum were used to describe the characteristics of immigrants. In the inferential section, the correlation coefficient, independent t-test, and McNemar test were used to compare the type of job and place of employment before and after migration. The data were analyzed by SPSS software.

3. Results

The results indicate the presence of positive and significant relationships between household dimension, the rate of relatives in the village, the amount of land and rural property and the cost variables, and there is a negative and significant relationship between immigrant neighborhood, income, and savings in the origin city and the rate of return migration to the village. The results of independent t-test also showed that there was a significant difference in the tendency for return migration between the group of landowners and non-landowners in the village,

people with a temporary and permanent job in the city, owners of agricultural lands and people who own only residential land in the village.

4. Discussion

Since any planning and policy in rural areas are directly and indirectly related to population structure and increasing the rate of migrants' return to their villages has a positive impact on urban and rural communities, the reasons for and extent of these displacements are important. The results of the research can be categorized as follows:

A) Rural attraction factors due to improved living conditions in the village: improving job opportunities for all households and reducing costs of living in the village - family relationships and local belonging - rural property and wealth.

B) Urban repulsion factors or declining quality of life in the city: the characteristics of the residence in the destination (city) and the income and occupational status in the destination (city).

5. Conclusion

The research instrument is a researcher-made questionnaire and the validity and reliability of its form and content have been confirmed using the opinion of experts in the fields of economics and rural development as well as the Cronbach's alpha test. The results of independent t-test also showed that there is a significant difference in the rate of tendency to return to the group of landowners and non-owners in the village. People have temporary and permanent jobs in the city and there are those who own agricultural land and those who own only residential land in the village.

Based on what has been said, the following recommendations are made: improving the employment rate in the villages, creating the early return institution and promoting entrepreneurship in the villages by giving loans, providing facilities and supporting agriculture by guaranteeing the purchase of crops or crop insurance in case of damage to the crops, diversifying the rural economy for graduates and rural women and youths, equipping rural centers with livelihood facilities and services needed by the villagers and improving satellite villages communication network and access to these centers, expanding the health, medical, educational and recreational services needed in rural centers and expanding them in rural areas relative to the population to create spatial equality be-

tween the city and the village and reducing the unplanned and unforeseen migration trends.

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

تحلیل علل و انگیزه‌های مهاجرت بازگشتی در میان مهاجران روستایی (مورد مطالعه: شهرستان خرم‌آباد)

حسین میخک^۱، فرشته حافظی^۱، طاهره صادقلو^۲

۱- کارشناس ارشد، گروه توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

۲- استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۲۸ دی ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۱۹ خرداد ۱۳۹۹

در دهه‌های اخیر، فرایند بازگشت مهاجران روستایی به سکونتگاه‌های مبدأ خود را می‌توان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جریان‌های تحرک جمعیتی قلمداد نمود که ناشی از روندهای کلی تغییر شرایط زندگی و بهبود نسبی آن در روستاها نسبت به گذشته و کم‌رنگ شدن علت اولیه مهاجرت یا کاهش مزایای زندگی در شهر به‌عنوان مقصد است. با توجه به لزوم اهمیت تحلیل چنین جریان‌هایی در گستره منطقه‌ای و در حیطه روابط شهر و روستا، مقاله حاضر، به دنبال بررسی عوامل مؤثر بر میزان تمایل مهاجرین روستایی نسبت به مهاجرت بازگشتی در شهرستان خرم‌آباد است. پژوهش کاربردی، از نوع تحقیقات توصیفی-همبستگی و جامعه آماری شامل تمامی مهاجرانی روستایی است که طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵ به روستاهای خود بازگشته‌اند، (N=۲۴۱۶۰). ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته‌ای است که روایی و پایایی شکلی و محتوایی آن با استفاده از نظرسنجی از متخصصان حوزه‌های اقتصاد و توسعه روستایی و آزمون آلفای کرونباخ تأیید شده است. نتایج به‌دست آمده، نشان‌دهنده وجود ارتباط مثبت و معنادار بین متغیرهای بعد خانوار، نسبت قوم‌و خویشانشان ساکن در روستا، میزان زمین و دارایی روستایی و هزینه و وجود رابطه منفی و معنادار بین محله سکونت شخص مهاجر، درآمد و پس‌انداز در شهر با میزان انگیزه برای بازگشتی به روستا است. همچنین نتایج آزمون t مستقل نشان داد که تفاوت معناداری در میزان تمایل به مهاجرت بازگشتی در بین گروه افراد مالک و غیر مالک زمین در روستا، افراد داری شغل موقت و دائم در شهر و کسانی که دارای زمین کشاورزی و افرادی که تنها صاحب زمین مسکونی در روستا هستند، وجود دارد.

کلیدواژه‌ها:

مهاجرت بازگشتی
(معکوس)، روابط شهر
و روستا، جریان‌های
جمعیتی، اقتصاد روستایی،
شهرستان خرم‌آباد

مقدمه

(et al., 2015). مهاجرت به لحاظ فضایی در سه شکل، از روستا به شهر، از شهر به روستا، از روستا به روستا یا از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ در جامعه اتفاق می‌افتد که طی دهه اخیر با تغییر الگوی مهاجرت از روستا به شهرها، جریان مهاجرت بازگشتی با شدت و روند متفاوتی در نقاط مختلف در حال وقوع است (Reffered to MirFallah et al., 2016). عواملی نظیر افزایش جمعیت شهری، فقدان مسکن مناسب، نرخ بیکاری بالا، تخریب محیط زیست، نارضایتی و فقر فزاینده در مناطق شهری که بیشتر ناشی از کاهش ظرفیت پاسخگویی مقاصد به مهاجرت‌های بی‌برنامه دوره‌های گذشته است، می‌تواند از مهم‌ترین علل این جریان‌های بازگشتی تلقی شود (Masanja, 2018). آنچه در نهایت منجر به تمایل به بازگشت به محیط و شکل‌گیری نوع مهاجرت دوم یعنی بازگشتی می‌شود، عدم دستیابی به مزیت‌های پیش‌بینی شده و یا از بین رفتن الزامات اولیه به مهاجرت در جامعه مهاجر است که

مهاجرت، در کنار مرگومیر و باروری یکی از سه مؤلفه اصلی اثرگذار بر تغییرات جمعیتی و یکی از مهم‌ترین منابع تأمین نیروی انسانی لازم برای بازارهای کار و توسعه اقتصاد ملی و محلی است. همچنین این جریان، به‌عنوان یکی از استراتژی‌های معیشتی خانواده‌های جوامع آسیب‌پذیر از نظر زیست‌محیطی برای تنوع بخشیدن به منابع درآمدی خود و غلبه بر اثرات رفاهی نامطلوب اجتماعی، اقتصادی و نهادی در مبانی خود مطرح است (Ezra, 2001; Tongruk et al., 2010). علی‌رغم تأثیر عوامل بسیاری در فرایند مهاجرت، ارتقای مزایای مهاجرت با انتخاب مقصد مناسب، عقلانی‌ترین عامل در تصمیم‌گیری برای آغاز آن است و مزیت‌های نسبی آن عواملی نظیر خصوصیات شخصی و تجربیات، شبکه‌های اجتماعی، ثروت یا فقر بستگی دارد (Nguyen)

* نویسنده مسئول:

دکتر طاهره صادقلو

نشانی: مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا.

تلفن: ۶۲۶۱۵۶۹ (۹۱۹) +۹۸

پست الکترونیکی: tsadeghloo@um.ac.ir

پرداخته شده است. ربانی و همکاران (۲۰۱۱) در تحقیقی به بررسی علل انگیزه‌های مهاجرت بازگشتی در (شهرهای تنکابن و رامسر) پرداختند که نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ارتباطی مثبت بین متغیرهای تعلق بومی و درآمد بانگیزه مهاجرت بازگشتی و ارتباطی منفی بین مسافت و انگیزه مهاجرت معکوس وجود دارد. نتیجه مطالعات عبداللهی (۲۰۱۵)، شکوهی و همکاران (۲۰۱۷)، علی بابایی و جمعه پور (۲۰۱۶) در بسیاری از مناطق به‌طور مشترک بیانگر تأثیرگذاری عواملی نظیر احساس تعلق بومی، مسکن، شغل، درآمد، نبود اختلافات قومی و قبیله‌ای، وجود امکانات آموزشی، توسعه اجتماعی و اقتصادی سن، شرایط نامساعد شهری، میزان درآمد افراد و تعلق قومی و بومی رونق راه‌سازی و استقرار خدمات گردشگری و توریستی بر تمایل به بازگشت به مبدأ است. نتایج تحقیق کریم و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر مهاجرت معکوس بر افزایش امنیت و پایداری اجتماعی در مناطق روستایی سیستان نشان می‌دهد مهاجرت معکوس بر امنیت اجتماعی، تعامل اجتماعی، کیفیت زندگی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی در منطقه سیستان تأثیر مثبت و معناداری داشته است. نتایج مطالعه لائیر^۱ (۲۰۰۷) روی مهاجرانی بازگشتی به نواحی روستایی ایرلند حاکی از آمیخته بودن شهرگرایی نواحی روستایی با مفهوم خانواده است علاوه بر این زندگی روستایی پیچیدگی‌های خاصی برای مهاجران بازگشتی دارد. جیالو^۲ (۲۰۰۹) در تحقیق خود کاهش محدودیت‌های خانواده‌های روستایی و حذف نابرابری‌های روستا و شهر، تخصیص اعتبارات، توجه به بخش غیرکشاورزی یعنی رشد کارآفرینی را به‌عنوان الزامات کاهش مهاجرت و تقویت تمایل به مهاجرت معکوس بیان می‌کند. استوکدالی^۳ و همکاران (۲۰۱۴)، با تأکید بر بافت محلی به این نتیجه رسیدند که سن در تحرک افراد از شهر به روستا مؤثر است و افراد جوان تمایل بیشتری به مهاجرت دارند. نتایج تحقیق کریستین وان^۴ و همکاران (۲۰۱۴) نیز تعلقات بومی و تمایل به بازگشت به سوی فرزندان و خانواده‌های را علل اصلی می‌دانند و معتقدند این تمایل در افراد درگیر در شبکه‌های اجتماعی و سرمایه‌داران و افراد دارای دارایی بیشتر است. در تحقیقی که توسط چن و لیو^۵ (۲۰۱۶) در چین انجام شد نتایج نشان‌دهنده آن بود که دل‌بستگی فرهنگی - اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای در بازگشت مهاجرین نسل اول و مشوق‌های اقتصادی برای مهاجران روستایی نسل جدید از اهمیت بیشتری برای بازگشت برخوردار است. تانویر^۶ و همکاران (۲۰۱۷) عوامل اقتصادی و اجتماعی، تفاوت‌های دستمزد و انتظارات درآمدی بالا،

احساس ناامنی از مقصد، مشکلات خانوادگی و شرایط سیاسی و ... را می‌توان از مواردی آن دانست و سبب ناکامی و بازگشت می‌شود (Farrell et al., 2012; Waranaik & Kumar, 2019; Junge et al., 2015) که البته با توجه به تغییر ویژگی‌های جامعه مهاجران بازگشتی به لحاظ مهارت‌های علمی، فنی و تولیدی تأثیرگذاری آن‌ها بر روستاها قابل توجه است (Ali Babaei & Jomeh Pur, 2016) و بالقوه نقش مهمی در کاهش سرعت کاهش جمعیت روستا، جوان‌سازی جمعیت، ایجاد شغل و افزایش سرمایه انسانی، اجتماعی و مالی دارند (Reichert et al., 2014). طبقه سنی و ویژگی‌های فردی مهاجران نقش قابل توجهی در گزینش مقصد و محلات و تصمیم‌گیری برای مهاجرت بازگشتی دارد. به‌گونه‌ای که مهاجرت بازگشتی غالباً بزرگسالان و باننشستگان را شامل شده و گاهی نیز جوانان به دلایل بهداشتی یا به تبع خانواده این نوع مهاجرت را برمی‌گزینند (Manafi Azar et al., 2016). بر مبنای نتایج آماری در شهرستان خرم‌آباد به‌عنوان مرکز استان لرستان مهاجرت‌های روستا شهری با (۱۴/۳ درصد) هرچند با شتاب کمتر نسبت به قبل، ولی همچنان نسبت به مهاجرت‌های شهری روستایی (۱۱/۳ درصد) به نسبت بالاتری رخ می‌دهد (statistical center of Iran, 2016). علاوه بر این درصد نرخ رشد جمعیت روستایی با (۱/۵- درصد) کاهش نسبت به قبل حاکی از وضعیت نامطلوب در این منطقه است. البته مقایسه نرخ بیکاری شهری (۱۶/۴) و روستایی (۹ درصد) طی سال‌های گذشته در این شهرستان نشان‌دهنده آن است که شرایط برای اشتغال روستایی فراهم شده است (statistical center of Iran, 2016). طی دهه‌های اخیر علی‌رغم روند مهاجرت روستا شهری فزاینده در این منطقه، ایجاد فرصت‌های مطلوب اقتصادی، گسترش رفاه و کیفیت زندگی اجتماعی در نواحی روستایی منطقه و از سویی مشکلات و چالش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی در نواحی مقصد (شهرها)، سبب افزایش مهاجرت‌های برگشتی و تمایل روستاییان برای بازگشت به نواحی مبدأ خود یعنی روستاها شده است. بررسی علل این تمایل در دو قالب چالش‌های محیط مقصد و تغییر شرایط کیفی زیست در مبدأ تا حد زیادی به‌عنوان مهم‌ترین علل این روند قلمداد شود. لذا، مطالعه حاضر به دنبال بررسی مهم‌ترین علل افزایش تمایل به مهاجرت‌های بازگشتی در بین این مهاجران است تا با آگاهی یافتن از این عوامل، تصمیم‌گیرندگان حوزه‌های روستایی بتوانند با برنامه‌ریزی اصولی، راهبردهای مناسب و کارا را برای تحقق هدف مهم و اساسی بازگشت و ماندگاری در روستاها و بهره‌گیری هرچه بیشتر از پتانسیل روستاییان جهت توسعه کشور ارائه دهند.

مروری بر ادبیات موضوع

با توجه به اهمیت موضوع پژوهش‌های پرشماری در زمینه عامل‌های مؤثر بر مهاجرت بازگشتی، توسط محققان داخلی و خارجی صورت گرفته که در آغاز به بررسی پژوهش‌های داخلی

1. Laoire
2. Jialu
3. Stokedale
4. Christine Won
5. Chen & Liu
6. Tanvir

در سطح خانواده مهاجران تعریف نمود و بر این اساس این نوع مهاجرت در دستیابی به اهداف موردنظر موفق بوده است (Stark, 2006). همچنین در این دیدگاه، اختلافات دستمزد منطقه دلیل اصلی مهاجرت را ایجاد می‌کند و اگر این متغیرها ادامه داشته باشند، مهاجرت بازگشت تنها در صورتی شکل می‌گیرد که مهاجر نتواند به درآمدی که انتظار دارد برسد، برای مثال به دلیل بیکاری، تفاوت‌های دستمزد کمتر از حد انتظار، علاوه بر این، در کشورهای در حال توسعه احتمال تحصیل در کشورهای غیرمجاز افزایش می‌یابد (Brünjes, 2012). در این رویکرد بازگشت به‌عنوان نتیجه طبیعی یک تجربه موفق در خارج از محل تولد است که مهاجران در آن به اهداف موردنظر خود (درآمد بالا، پس‌انداز مناسب) می‌رسند، درحالی‌که به‌طور طبیعی بخشی از درآمد برای خانواده ارسال می‌گردد. این وجوه ارسالی بخشی از یک استراتژی هدفمند جهت تنوع منابع درآمدی خانوار است که بر اساس آن برخی از کمبودها مانند عدم وجود یک بازار کار مطمئن در مبدأ را جبران می‌کند. این وضعیت یک عامل تبیینی مهم در تصمیم برگشت مهاجران است که با دل‌بستگی خانواده در منطقه مبدأ همراه است. در رویکرد ساختاری، بازگشت منحصر با توجه به تجربه فردی مهاجر تحلیل نمی‌گردد بلکه عوامل اجتماعی و نهادی مبدأ نیز مورد توجه است. شکست یا موفقیت بازگشت بر اساس همبستگی بین واقعیت اقتصادی و اجتماعی جامعه مبدأ با انتظارات مراجعه‌کننده تحلیل می‌گردد (Cassarino, 2004). تئوری شبکه اجتماعی، مهاجران بازگشتی را به‌عنوان حاملان منابع محسوس و غیر محسوس در نظر می‌گیرد. همچنین در رویکرد تئوری شبکه نیز مهاجران برگشتی، مهاجرانی هستند که پیوندهای قوی خود را با مکان سابق حفظ نموده‌اند. ارتباطات مداوم، کمک‌های اجتماعی و اقتصادی از عوامل اثرگذار در ترغیب مهاجران برای بازگشت به مبدأ هستند. علاوه بر این الگوهای روابط متقابل بین فردی که ممکن است از تجربه گذشته مراجعه‌کنندگان حاصل شود، از منابع اصلی بازگشت مهاجران تلقی می‌گردد (Winters et al., 2009).

اختلاف دستمزدهای منطقه‌ای یکی از دلیل اصلی مهاجرت را تشکیل می‌دهد و اگر این تفاوت‌های دستمزد همچنان ادامه داشته باشد و مهاجر نتواند به درآمد بالاتری که انتظار می‌رود به دست یابد، مهاجرت بازگشتی صورت خواهد گرفت. بیکاری، دستمزد پایین‌تر از حد انتظار از عوامل مهم این بازگشت است، علاوه بر این، در کشورهای در حال توسعه آموزش رسمی احتمال اشتغال در مشاغل غیر مرتبط را افزایش می‌دهد و افراد بر اساس مدارک تحصیلی گزینش و انتخاب نمی‌شوند (Brünjes, 2012). از سویی احتمال مهاجرت شخص یا خانواده و انتقال آن‌ها به محیط روستایی به ترجیحات مسکونی آن فرد (خانه‌دار) در یک مجموعه انتخابی که با توجه به منابع مالی، محدودیت‌ها (مانند فاصله کار یا پیوندهای خانوادگی)، فرصت‌ها و محدودیت‌های موجود در مقصد موردنظر (مانند دسترسی به مسکن و اشتغال) و

کیفیت زندگی، تحصیلات، جهانگردی، احترام اجتماعی دوستان خانوادگی را مؤثر ارزیابی می‌کنند. در نتایج مطالعات محابیر^۷ و همکاران (۲۰۱۷) و انگوترانگ^۸ و همکاران (۲۰۱۹) مفاهیم جنسیت، سن و احساس تعلق در انتخاب مهاجران روستایی برای اقامت یا بازگشت تأثیر می‌گذارد.

مبانی نظری

مهاجرت را می‌توان شکلی از رابطه متقابل شهر و روستا دانست که در دوره‌های زمانی مختلف به اشکال غالبی تداوم می‌یابد. با توجه به مفهوم اولیه مهاجرت، بازگشت مجدد مهاجرین به موطن اصلی خود برای زندگی به دلایل گوناگون که مهم‌ترین آن توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... در منطقه مهاجرپذیر است، منجر به بروز پدیده مهاجرت معکوس می‌شود (Ebrahimi, 2016). به‌طور ساده بازگشت انتخابی مهاجران بعد از یک دوره قابل توجه به مبدأ را مهاجرت بازگشتی گویند (Dustmann & Yoram, 2007). باید اذعان داشت که این بازگشت عمدتاً به خاطر عوامل کشش جاذبه در نواحی روستایی صورت می‌گیرد تا عوامل دافعه در مناطق شهری (Diani et al., 2008). برخی نیز آن را واکنشی به سیکل اقتصادی دانسته‌اند؛ اما این پدیده نه یک عامل بلکه با مجموعه‌ای از عوامل قابل تبیین است. مهم‌ترین دلایل مهاجرت بازگشتی عمدتاً اقتصاد، بوم‌شناختی و در ارتباط با کیفیت زندگی است (Imani Jajarmi, 2015). عوامل جاذبه روستایی (ارزانی زمین و مسکن، زمین ارثی، هوای لطیف و پاکیزه، نبود مشکلات شهری) و دافعه شهری (گران‌ی زمین و مسکن، فشارهای روحی و روانی، تبعیض نژادی، آلودگی هوا و غیره) و توسعه شبکه حمل‌ونقل موجب تحرک مکانی به‌صورت مهاجرت بازگشتی می‌شود. چنانچه در مناطق روستایی مهاجر فرست، توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی و سیاسی ملاحظه شود، منجر به بروز پدیده مهاجرت بازگشتی می‌شود (Manafi Azar et al., 2014). مهاجرت بازگشتی به‌عنوان یک فرایند جزئی از مهاجرت، موضوع رویکردهای مختلفی است که مجموعه‌ای متضاد از دیدگاه‌ها را در برمی‌گیرد. این رویکردها شامل اقتصاد نوکلاسیک، اقتصاد جدید مهاجرت نیروی کار، ساختارگرایی، فرا منطقه‌گرایی و تئوری شبکه اجتماعی است (Nobokht et al., 2017). رویکرد نوکلاسیک به مهاجرت بر اساس تفاوت‌های دستمزد بین مناطق مهاجرت فرست و مهاجرپذیر، بنیان گذاشته شده است. در این دیدگاه عامل اصلی مهاجرت، انتظارات و توقعات مهاجران جهت درآمد بالاتر است (Todaro, 1972). برعکس رویکرد نوکلاسیک در دیدگاه اقتصاد جدید مهاجرت بازگشتی به‌عنوان نتیجه منطقی یک استراتژی حساب شده است که آن را باید

7. Mohabir

8. Ngo Trung

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه گردآوری اطلاعات از نوع پیمایش میدانی است. با توجه به موضوع، مطالعه از نوع تحقیقات همبستگی و جامعه آماری شامل تمامی مهاجرانی روستایی که طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵ به روستاهای خود بازگشته‌اند. بنا بر اطلاعات گرفته‌شده از مرکز آمار ایران و اداره کل ثبت‌احوال لرستان تعداد کل مهاجران بازگشتی به روستا در شهرستان خرم‌آباد طی این سال‌ها حدود ۴۳۳۰ نفر است (Statistical center of Lorestan Province, 2019) که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و با خطای ۰/۰۷۱ درصد، ۱۸۵ پرسشنامه به صورت تصادفی تکمیل و گردآوری شد. در این تحقیق نمونه‌گیری به شرح ذیل انجام شد. در مرحله اول هر چهار بخش پاپی، چغلوندی، زاغه و مرکزی شهرستان خرم‌آباد انتخاب شدند. سپس با توجه به تعداد مهاجران برگشتی در هر بخش و به تفکیک در هر دهستان، درصد نمونه انتخابی از هر دهستان از حجم نمونه مشخص گردید. شهرستان خرم‌آباد یکی از پرجمعیت‌ترین شهرستان‌های استان لرستان است که دارای ۴ بخش، ۱۷ دهستان و ۷۳۳ روستا است (Iran Statistics Center, 2016). جدول شماره ۱، وضعیت توزیع نمونه‌ها در دهستان‌های مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

تجربه قبلی از محیط‌های خاص مسکونی که زندگی کرده است، بستگی دارد (Feijten et al., 2008) و بر اساس سن یا مراحل زندگی متفاوت است (Michielin & Mulder, 2008). به‌گونه‌ای که مهاجرت اغلب با رویدادهای خاصی از زندگی نظیر بازنشستگی، از دست دادن همسر در سنین بالا، پیری و افزایش شکنندگی که با آسایش افراد مربوط می‌شود نیز ارتباط می‌یابد. در واقع، می‌توان گفت که مهاجرت شامل یک تعامل پیچیده بین سن، وضعیت خانواده و زمان وقایع زندگی است (Geist & McManus, 2008; Kulu, 2008; Stockdale, 2006). تغییرات واقعی یا پیش‌بینی‌شده در اوایل دوران بلوغ، اشتغال، ازدواج / زندگی مشترک و شروع به کار در خانواده باعث افزایش احتمال حرکت بین مناطق شهری، در یک منطقه خاص شهری (از مرکز شهر به حومه شهرها)، یا از شهر به روستا می‌شود (Clark & Huang, 2003). قدرت محرک‌های بازار کار با افزایش سن مهاجران کاهش می‌یابد، در حالی که اهمیت نسبی آسایش با بالا رفتن سن مهاجران افزایش متناظر را نشان می‌دهد. مهاجرت جوانان بالغ و دارای تحصیلات که به دنبال فرصت‌های شغلی هستند به مراکز شهری و برعکس مهاجرت افراد در سنین بازنشستگی به روستا از فرآیندهای قابل پیش‌بینی مهاجرت هستند (Shuttleworth et al., 2013). مدل مفومی پژوهش در تصویر شماره ۱ نشان داده شده است.

تصویر ۱. مدل مفومی تحقیق؛ عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت بازگشتی در بین روستاییان. مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۸

جدول ۱. توزیع نمونه‌ها در هر دهستان.

بخش (تعداد مهاجر)	دهستان	تعداد نمونه در هر دهستان	درصد از حجم نمونه	تعداد نمونه
چغلوئندی (۸۱۰)	بیرانوند جنوبی	۳۷۰	۱۰/۵۸	۲۰
	بیرانوند شمالی	۳۴۰	۷/۸۵	۱۴
زاغه (۱۰۲۰)	رازان	۲۵۰	۵/۷۰	۱۱
	زاغه	۳۷۰	۵/۸۰	۱۶
	قایدرحمت	۴۰۰	۹/۲۰	۱۷
مرکزی (۲۰۴۰)	کرگاه غربی	۱۱۰۰	۲۵/۳۰	۴۷
	کرگاه شرقی	۲۴۰	۵/۵۴	۱۰
	ریاط	۱۹۰	۴/۳۸	۸
	ده پیر جنوبی	۱۵۴	۳/۵۵	۷
پای (۴۶۰)	ده پیر شمالی	۱۳۸	۳/۱۰	۶
	ازنا	۱۱۸	۲/۷۰	۵
	کاکا شرف	۱۰۰	۲/۳۰	۴
جمع کل		۴۳۳۰	۱۰۰	۱۸۵

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: Statistical Center of Iran, 2016

بودند. همچنین ۸۱/۵ درصد پاسخگویان متأهل و ۱۸/۵ درصد متأهل بودند. میانگین بعد خانوار پاسخگویان ۴/۴۶ نفر و دامنه تغییرات بین ۱ تا ۸ نفر است. به‌طور میانگین هر مهاجر با ۳ نفر از ساکنین روستایی مبدأ فامیلی نزدیک دارد. علاوه بر این دامنه تغییرات تعداد خویشاوند نزدیک مهاجرین بین ۰-۱۲ نفر است. همچنین نتایج نشان داد که سطح سواد بیش‌تر مهاجران (۵۶/۵ درصد) پایین‌تر از دیپلم، ۱۴/۱ درصد دیپلم و ۲۹/۴۸ درصد نیز دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. (۷۷/۲ درصد) از افراد بررسی‌شده مالک زمین در روستا هستند که از این میان ۶۸/۲ درصد مالک اراضی زمین کشاورزی و ۳۱/۷ درصد نیز در روستا دارای زمین مسکونی هستند. دامنه تغییرات میزان زمین مهاجران در منطقه مورد مطالعه بین ۰ تا ۱۰ هکتار و میانگین زمین تحت مالکیت نیز، ۳/۳۴ هکتار بود. از نظر نوع مسکنی که قبل از مهاجرت در آن سکونت داشتند (۵۵/۴ درصد)، مهاجرین در منازل اجاره‌ای، ۲۸/۳ درصد منزل شخصی و ۱۶/۳ درصد در خانه‌های سازمانی استفاده می‌کردند. همچنین از نظر محله سکونت مهاجرین در شهر ۶۷/۲ درصد آن‌ها در مناطق حاشیه‌ای شهرها ۲۶/۱ درصد در مناطق پایین‌شهر و ۶/۷ درصد از مهاجران در مناطق متوسط ساکن بودند. از نظر بعد مسافت محل مهاجرت تا روستای مبدأ به‌طور میانگین حدود ۷۵/۸۳ کیلومتر است؛ که فاصله دورترین مهاجر تا روستایی مبدأ ۵۰۰ و نزدیک‌ترین مهاجرت ۳۰ کیلومتر است.

روایی پرسش‌نامه، به روش اعتبار محتوایی و با استفاده از نظرت ۶ نفر از کارشناسان دفتر امور روستایی و شوراهای استانداری لرستان و همچنین سه نفر از اساتید دانشگاه لرستان و پایایی آن (در بخش عوامل مؤثر بر تمایل به بازگشت به روستا) نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۴۹) مورد تأیید قرار گرفت. پرسشنامه دارای دو بخش که بخش اول شامل اطلاعات و مشخصات فردی، حرفه‌ای و اقتصادی مهاجران بود. در بخش دوم پرسشنامه از طریق ۱۵ گویه، در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت از «خیلی کم» تا «خیلی زیاد» که تعیین‌کننده عوامل مؤثر بر مایل افراد جامعه آماری به مهاجرت بازگشتی به روستا است، مورد سنجش قرار گرفت. در بخش آمار توصیفی با استفاده از آماره‌هایی چون فراوانی، میانگین، انحراف معیار و کمینه و بیشینه به توصیف ویژگی‌های مهاجران پرداخته شد. در بخش استنباطی نیز، از ضریب همبستگی، آزمون t مستقل و جهت مقایسه نوع شغل و محل اشتغال قبل و بعد از مهاجرت در افراد مورد مطالعه از آزمون مک نمار استفاده شده است. موارد فوق با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد.

یافته‌ها

بر اساس نتایج توصیفی ارائه‌شده در جداول شماره ۲ و ۳، محدوده سنی پاسخگویان بین ۲۱ تا ۸۰ و میانگین سن آنان حدود ۴۵ سال بود و بیش‌تر افراد در گروه سنی ۳۰-۴۵ سال قرار داشتند؛ که از نظر جنسیت ۷۷/۲ درصد مرد و ۲۲/۸ درصد زن

جدول ۲. ویژگی‌های مهاجران منطقه مورد مطالعه.

متغیر	گروه	درصد
جنسیت	مرد	۷۷/۲
	زن	۲۲/۸
وضعیت تأهل	متاهل	۸۱/۵
	مجرد	۱۸/۵
میزان تحصیلات	پایین‌تر از دیپلم	۵۶/۵
	دیپلم	۱۴/۱
	فوق‌دیپلم و بالاتر	۲۹/۴
نوع مسکن قبل از مهاجرت	استیجاری	۵۵/۴
	شخصی	۲۸/۳
	دولتی (سازمانی)	۱۶/۳
مالکیت زمین در روستا	بله	۷۷/۲
	خیر	۲۲/۸
نوع زمین در روستا	مسکونی	۶۸/۳
	کشاورزی	۳۱/۷
	حاشیمنشین	۶/۲
منطقه سکونت شما در شهر	پایین‌شهر	۲۶/۱
	متوسط شهری	۶/۷
	روستا	۷۱/۷
محل اشتغال بعد از مهاجرت	روستا	۲۸/۳
	شهر	

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۳. ویژگی‌های خانوار و محل سکونت مهاجران.

متغیر (واحد)	سن (سال)	فاصله شهر تا مقصد مهاجرت (کیلومتر)	تعداد اعضای خانوار (نفر)	میزان زمین در روستا (هکتار)	تعداد فامیل درجه اول در روستا (نفر)	هزینه (هزار تومان)	درآمد (هزار تومان)	پس‌انداز (هزار تومان)
میلگین	۴۵/۱۵	۷۵/۸۳	۴/۴۶	۲/۳۴	۲/۲	۹۲۳/۷۰	۸۷۴/۱۳	۱۰۱/۶۳
دلانه	۷۰-۲۱	۵۰-۳۰	۸-۱	۱۰-۰	۱۲-۰	۲۵۰۰-۲۰۰	۳۹۰۰-۲۰۰	۵۰۰-۰
گروه اکثریت	۴۵-۳۰	۴۵-۳۰	۵-۳	۵-۳	۸-۴	۱۰۰۰-۵۰۰	۱۰۰۰-۵۰۰	کمتر از ۱۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

یافته‌های استنباطی

مقایسه وضعیت اشتغال مهاجران قبل و بعد از مهاجرت بازگشتی به روستا

بر اساس داده‌های جدول شماره ۵، درصد افراد بیکار از ۲۹/۳ درصد قبل از مهاجرت به ۱۷/۴ درصد بعد از مهاجرت کاهش و شاغلین نیز از ۳۰/۴ درصد به ۶۰/۹ درصد افزایش را نشان می‌دهند که در مجموع رشد ۳۰/۵ درصدی تعداد شاغلین را بعد

برای تعیین نوع آزمون‌های مناسب در گام اول اقدام به تعیین وضعیت داده‌ها به لحاظ نرمال بودن با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف و چولگی و کشیدگی گردید. نتایج آزمون‌ها در جدول شماره ۴، ارائه شده است.

رشد را نشان می‌دهد. در مقابل فعالیت کارگری با کاهش ۲۰/۷ درصدی بیشترین میزان تغییر را بعد از مهاجرت نشان می‌دهد. سایر مشاغل زراعت و باغداری، مشاغل خانگی و کارمندی نیز به ترتیب با ۵/۵، ۵/۴ و ۲/۲ درصد افزایش داشته‌اند. در کل نتایج نشان‌دهنده آن است که غالب مهاجرین قبل از مهاجرت در شهر به فعالیت‌های کارگری مشغول بودند که با بازگشت به روستا به سمت اشتغال در بخش کشاورزی و دامداری و همچنین مشاغل خانگی روی آوردند.

مقایسه توزیع فراوانی وضعیت شغلی و محل اشتغال مهاجرین قبل و بعد از مهاجرت بازگشتی

جهت مقایسه توزیع فراوانی نوع شغل و محل اشتغال مهاجرین قبل و بعد از مهاجرت بازگشتی به روستا از آزمون مک نمار بهره گرفته شد. بر اساس نتایج جدول شماره ۷، آزمون مک نمار نشان می‌دهد که اختلاف معنی‌داری در حد ۵ درصد در نوع شغل و اختلاف معنی‌داری در حد ۱ درصد بین محل اشتغال بعد و قبل از مهاجرت مشاهده می‌شود؛ که نشان‌دهنده تأثیر مهاجرت برافزایش اشتغال دائم و انتقال محل آن به روستاها است.

از بازگشت به روستا نشان می‌دهد. همچنین تعداد افراد خانه‌دار به نسبت به قبل رشد ۳/۳ درصدی داشته‌اند و در آخر نتایج گویای این است که میزان بازنشستگی در میان فعالیت‌های مهاجرین به میزان ۷/۶ درصد کاهش یافته است. بر اساس داده‌های جدول نتایج نشان‌دهنده تأثیر مثبت مهاجرت بازگشتی بر میزان اشتغال و کاهش میزان بازنشستگی در بین فعالیت افراد مهاجر است. البته افزایش افراد خانه‌دار بیانگر تغییر درصد اشتغال به نفع مردان است. همچنین کاهش جمعیت محصل را نیز می‌توان تبیین‌کننده یکی از علل مهاجرت اولیه به شهرها به‌منظور تحصیل دانست که با اتمام آن شکل مهاجرت معکوس شده است.

مقایسه فعالیت شغلی قبل و بعد از مهاجرت بازگشتی

جهت مقایسه فعالیت شغلی مهاجرین در منطقه مورد مطالعه میزان تغییر در وضعیت شغلی افراد نسبت به قبل و بعد از مهاجرت در منطقه مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس جدول شماره ۶، وضعیت شغلی بعد از مهاجرت در هر یک از بخش‌های فعالیتی حاکی از آن است که در بخش کشاورزی، فعالیت دامداری با افزایش ۷/۶ درصدی نسبت به قبل از مهاجرت بیشترین میزان

جدول ۴. آزمون وضعیت نرمال بودن داده‌ها.

متغیر	نوع آزمون	آماره آزمون	وضعیت نرمال بودن
سطح تمایل مهاجران	کولموگروف-اسمیرنوف	۰/۰۰۰	نرمال
سن فرد	چولگی - کشیدگی	(-۱/۰۴۵) - (۰/۰۰۰)	نرمال
تعداد افراد خانوار	چولگی - کشیدگی	(-۰/۵۵۹) - (۰/۱۱۹)	نرمال
فاصله شهر محل سکونت تا روستا	چولگی - کشیدگی	(-۱/۱۸۹) - (۰/۷۶۸)	نرمال
میزان زمین در روستای مقصد	چولگی - کشیدگی	(-۰/۵۶۷) - (۰/۴۰۴)	نرمال
درآمد قبل از مهاجرت	چولگی - کشیدگی	(۲/۶۳۵) - (۲/۷۵۹)	غیر نرمال
هزینه قبل از مهاجرت	چولگی - کشیدگی	(۵/۶۰۷) - (۳/۲۰۵)	غیر نرمال
پس‌انداز قبل از مهاجرت	چولگی - کشیدگی	(۹/۹۱۰) - (۴/۶۳۸)	غیر نرمال

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۵. مقایسه توزیع فراوانی وضعیت فعالیت قبل و بعد از مهاجرت در افراد مورد مطالعه.

وضعیت اشتغال	زمان مهاجرت		قبل از مهاجرت (سکونت در شهر)		بعد از مهاجرت (ساکن در روستا)		درصد تغییر
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
بیکار	۵۴	۲۹/۳	۳۲	۱۷/۴	۳۲	۱۷/۴	-۱۱/۹
شاغل	۵۶	۳۰/۴	۱۱۲	۶۰/۹	۱۱۲	۶۰/۹	+۳۰/۵
محصل	۲۶	۱۴/۱	۰	۰	۰	۰	-۱۴/۱
خانه‌دار	۳۰	۱۶/۳	۳۶	۱۹/۶	۳۶	۱۹/۶	+۳/۳
بازنشسته	۱۸	۹/۸	۴	۲/۲	۴	۲/۲	-۷/۶
جمع	۱۸۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۶. مقایسه توزیع فراوانی وضعیت شغلی قبل و بعد از مهاجرت.

درصد تغییر	بعد از مهاجرت (سکونت در روستا)		قبل از مهاجرت (سکونت در شهر)		نوع فعالیت
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
+۵/۵	۲۸/۳	۵۲	۲۲/۸	۴۲	زراعت و باغداری
+۷/۶	۳۱/۵	۵۸	۲۲/۹	۴۴	دامداری
+۵/۴	۱۵/۲	۲۸	۹/۸	۱۸	مشاغل خانگی
+۲/۲	۹/۸	۱۸	۷/۶	۱۴	کارمند
-۲۰/۷	۱۵/۲	۲۸	۳۵/۹	۶۶	کارگری
			۱۰۰	۱۸۴	جمع

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۷. مقایسه نوع شغل و محل اشتغال قبل و بعد از مهاجرت.

نتیجه آزمون مک نمار	بعد از مهاجرت (سکونت در روستا)		قبل از مهاجرت (سکونت در شهر)		نام تغییر
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
P=۰/۰۰۱	۵۷/۰۶	۱۰۵	۴۰/۷	۷۵	دائم
	۳۲/۹۴	۷۹	۵۹/۳	۱۰۹	پارموقت
P=۰/۰۰۰	۳۲/۱	۵۹	۶۵/۲	۱۲۰	شهر
	۶۷/۹	۱۲۵	۳۴/۸	۶۴	روستا

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

آب، برق، گاز و ... در روستا و علاقه به شغل کشاورزی از عوامل کم‌اهمیت در تمایل مهاجران در بازگشت به روستا است. دیگر نتایج در جدول شماره ۸، نشان داده شده است.

در گام بعد از آزمون کای اسکوار یا خی دو برای ارزیابی تأثیرگذاری عوامل تعیین شده بر تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستاها استفاده شد که نتایج بیانگر معناداری مقدار خی دو برابر با ۱۱/۸۸۰ و درجه آزادی ۴ در سطح ۰/۰۰۰ است. بنابراین بین عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت بازگشتی و مهاجرت به روستا رابطه معنی‌داری وجود دارد (جدول شماره ۹).

جهت توصیف پراکندگی سطح تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا، از معیار فاصله انحراف معیار از میانگین ISDM به شرح ذیل استفاده و مهاجران بر اساس میزان گرایش به بازگشت به روستا به چهار طبقه تقسیم شدند. مطابق با یافته‌های جدول شماره ۱۰، میزان تمایل به مهاجرت ۱۷/۴ درصد مهاجرین در سطح پایین، ۲۳/۹ درصد نسبتاً پایین، ۴۳/۵ درصد نسبتاً بالا و ۱۵/۲ درصد نیز بالا بوده است و به‌طور کلی میزان تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا در شهرستان خرم‌آباد حدود بیش از نیمی از مهاجرین در سطح نسبتاً بالا و بالا است (۵۸/۷۰ درصد).

رتبه‌بندی انگیزه‌ها و علل مهاجرت بازگشتی مهاجران روستایی

به‌منظور بررسی نظر پاسخگویان و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت بازگشتی در نمونه‌های مورد مطالعه، ۱۵ گویه در قالب جدول شماره ۸ آورده شد و از مهاجران روستایی خواسته شد تا نظر خود را، نسبت به اینکه هر یک از گویه‌ها تا چه میزان بر انگیزه آنان برای بازگشت به روستا مؤثر است، بیان دارند. برای این کار از ضریب تغییرات (تقسیم انحراف معیار به میانگین) استفاده شد. بدین صورت که هر چه عدد ضریب تغییرات کمتر باشد، عامل یادشده اهمیت بیشتری داشته و به میزان بیشتری در ترغیب افراد به بازگشت مؤثر واقع می‌شود.

بر پایه داده‌های جدول شماره ۸، ۳ گویه فرصت شغلی مناسب در روستا، افزایش درآمد فعالیت‌های تولیدی در روستا و روابط ناهنجار در شهر، بزهکاری و عدم رعایت حریم خصوصی از مهم‌ترین عامل‌های تمایل مهاجران در مهاجرت بازگشتی به روستا است. همچنین بنا بر نتایج تحقیق صورت گرفته، دوری از خویشاوندان و آشنایان، امکانات رفاهی و زیرساختی (جاده،

جدول ۸. رتبه‌بندی علل و انگیزه‌های مهاجرت بازگشتی به روستاها.

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	عامل
۱	۰/۱۵۷	۰/۶۳۵	۴/۰۵۰	فرصت شغلی مناسب در روستا
۲	۰/۱۷۵	۰/۶۶۷	۳/۹۲۰	افزایش درآمد فعالیت‌های تولیدی در روستا
۳	۰/۱۷۷	۰/۷۰۱	۳/۹۵۰	روابط ناهنجار در شهر: بزهکاری، عدم رعایت حریم خصوصی
۴	۰/۱۸۴	۰/۷۸۳	۴/۲۶۰	افزایش هزینه‌های زندگی در شهر
۵	۰/۱۹۲	۰/۷۳۴	۳/۷۸۰	کاهش نزاع و درگیری‌های قومی در روستا
۶	۰/۲۰۸	۰/۸۶۴	۴/۱۵۰	گران بودن مسکن، زمین و اجاره‌بها در شهر
۷	۰/۲۳۲	۰/۷۶۷	۳/۳۰۰	حمایت دولت از روستائیان طی سال‌های اخیر
۸	۰/۲۴۶	۰/۹۷۷	۳/۹۷۰	ترس از خطرات ارتکاب به جرم و انحرافات اجتماعی در کمین فرزندان
۹	۰/۲۵۱	۰/۸۷۰	۳/۴۷۰	داشتن زمین ارثی در روستا و امکان اشتغال در بخش کشاورزی
۱۰	۰/۲۵۹	۰/۹۶۴	۳/۷۳۰	وجود امنیت بهتر در روستا
۱۱	۰/۲۷۷	۰/۸۲۵	۲/۹۸۰	امکانات بهداشتی، آموزشی در روستا
۱۲	۰/۲۷۸	۰/۸۳۲	۲/۹۸۹	امکانات رفاهی و زیرساختی (جاده، آب، برق، گاز و ...) در روستا
۱۳	۰/۲۹۳	۰/۹۰۵	۳/۰۸۰	علاقه به شغل کشاورزی
۱۴	۰/۳۲۵	۱/۱۱۲	۳/۳۲۰	فراغت شغلی مانند بازنشستگی یا از کارافتادگی
۱۵	۰/۴۱۰	۱/۰۳۲	۲/۵۲۰	دوری از خویشاوندان و آشنایان

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۹. آزمون عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستاها با استفاده از خی دو.

متغیر	درجه آزادی	Chi-Square	درجه معنی‌داری تغییرات
عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستاها	۴	۱۱/۸۸۰	۰/۰۰۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

جدول ۱۰. طبقه‌بندی مهاجران از نظر میزان گرایش به مهاجرت معکوس به روستا.

میزان گرایش به مهاجرت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
پایین	۳۲	۱۷/۴	۱۷/۴
نسبتاً پایین	۲۳	۲۳/۹	۴۱/۳
نسبتاً بالا	۸۰	۴۳/۵	۸۴/۸
بالا	۲۸	۱۵/۲	۱۰۰
مجموع	۱۸۴	۱۰۰	

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

فامیل در روستا با تمایل به مهاجرت معکوس و بازگشت به روستا وجود دارد. همین رابطه مثبت و معنی‌داری، در سطح یک درصد، بین متغیرهای میزان زمین در روستای مقصد و هزینه شخص قبل از مهاجرت وجود دارد. به عبارتی، هر چه میزان متغیرهای نامبرده بیشتر شود، تمایل بازگشت به روستا و مهاجرت معکوس افزایش خواهد یافت. همین رابطه اما منفی و معنی‌داری در سطح یک درصد با متغیرهای میزان درآمد و پس‌انداز قبل از مهاجرت

رابطه بین تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا با متغیرهای فردی

در ادامه به بررسی رابطه بین متغیر گرایش مهاجرت معکوس با برخی متغیرهای مربوطه از طریق آزمون همبستگی پیرسون و اسپیرمن اقدام شد. همان‌طور که در جدول شماره ۱۱ مشاهده می‌شود رابطه مثبت و معناداری در سطح پنج درصد بین تعداد

طبق نتایج به دست آمده موجود در جدول شماره ۱۲، میانگین تمایل به مهاجرت بازگشتی در بین صاحبان زمین کشاورزی و مسکونی و همچنین بین مهاجرین با شغل دائم و موقت در سطح یک درصد معنی‌دار است و با احتمال ۹۹ درصد می‌توان اظهار نمود افرادی که در روستا داری زمین کشاورزی و شغل موقتی در شهرها دارند در مقایسه با افرادی که زمین آن‌ها کشاورزی و شغل آن‌ها دائمی است، تمایل بیشتری به مهاجرت بازگشتی به روستاها خواهند داشت. همچنین نتایج نشان داد میانگین تمایل به مهاجرت بازگشتی در بین افرادی که در روستا مالک زمین هستند و افرادی که زمینی در روستا ندارند در سطح ۵ درصد اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

با تمایل بازگشت به روستا وجود دارد به عبارت دیگر هرچه میزان درآمد و پس‌انداز فرد در شهر پایین‌تر باشد تمایل شخص به بازگشت به روستا نیز بیشتر خواهد شد.

مقایسه میانگین تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا در گروه‌بندی‌های مختلف

برای بررسی تفاوت میانگین تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا در بین گروه‌های (دووجهی) مختلف روستاییان از آزمون T مستقل استفاده گردید. نتایج این آزمون‌ها در جدول شماره ۱۲، ارائه شده است.

جدول ۱۱. رابطه بین تمایل به مهاجرت بازگشتی به روستا با متغیرهای مربوطه.

متغیر اول (وابسته)	متغیر دوم	نوع داده‌ها	نوع آزمون	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
تمایل به مهاجرت بازگشتی	سن فرد	فاصله‌ای	پیرسون	-۰/۱۷۵	۰/۰۹۵
	تعداد افراد خانوار	فاصله‌ای	پیرسون	**۰/۳۴۹	۰/۰۱۷
	تعداد فامیل نزدیک در روستا	فاصله‌ای	پیرسون	*۰/۲۹۵	۰/۰۰۴
	فاصله شهر محل سکونت تا روستای مقصد	نسبی	پیرسون	-۰/۱۱۵	۰/۲۷۶
	تحصیلات	رتبه‌ای	اسپیرمن	-۰/۰۳۲	۰/۷۶۰
	منطقه سکونت در شهر	رتبه‌ای	اسپیرمن	*-۰/۲۷۶	۰/۰۱۰
	میزان زمین در روستای مقصد	نسبی	پیرسون	**۰/۳۶۹	۰/۰۰۰
	درآمد قبل از مهاجرت	نسبی	اسپیرمن	**۰/۶۸۳	۰/۰۰۰
	هزینه قبل از مهاجرت	فاصله‌ای	اسپیرمن	**۰/۴۱۳	۰/۰۰۱
	پس‌انداز قبل از مهاجرت	نسبی	اسپیرمن	**۰/۶۵۷	۰/۰۰۰

** معنی‌داری در سطح یک درصد

* معنی‌داری در سطح پنج درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۱۲. مقایسه تمایل به مهاجرت بازگشتی بر اساس گروه‌بندی‌های مختلف.

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	گروه‌ها	تعداد	t	سطح معنی‌داری
جنسیت		مرد	۱۴۲	۱/۵۲۴	۰/۱۲۷
		زن	۴۲		
وضعیت تأهل		مجرد	۱۵۰	۱/۵۵۰	۰/۱۲۸
		متاهل	۳۴		
مالکیت زمین		دارد	۱۴۲	۲/۲۱۲	۰/۰۰۱
		ندارد	۴۲		
نوع زمین		کشاورزی	۱۰۴	۳/۷۷۴	۰/۰۰۰
		مسکونی	۳۸		
نوع شغل قبل مهاجرت		موقت	۱۱۸	۴/۵۹۸	۰/۰۰۰
		دائم	۶۶		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

بحث و نتیجه‌گیری

موضوع مهاجرت از جانب دیدگاه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیستمی و سیاسی مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس انواع مختلفی از مدل‌های نظری برای تبیین مهاجرت‌ها مطرح شده‌اند. از میان نظریه‌های مختلف اقتصادی از نظریه نئوکلاسیک که بر روی تفاوت در دستمزدها و شرایط اشتغال و هزینه‌های مهاجرت تأکید می‌کنند و مهاجرتی را یک تصمیم فردی و برای افزایش درآمد در نظر می‌گیرد، تا نظریه‌های اقتصاد جدید که مهاجرت را تصمیم خانوار و شرایط بازار را متفاوت فرض می‌کند، نظریه بازار کار دوگانه و نظریه نظام جهانی که فرآیندهای تصمیم‌گیری در سطح خرد را نادیده می‌گیرند و تأکیدشان بر روی نیروهای سطوح بالاتر انباشت سرمایه است و نظریات پیشین که دلیل مهاجرت را نیازهای ساختاری نظام اقتصاد سرمایه‌داری جدید می‌دانستند، و نظریات جدید که دلیل حرکت‌های جمعیتی را پیامد طبیعی جهانی‌شدن اقتصاد و نفوذ بازار در سراسر مرزهای ملی عنوان می‌کنند، همه می‌توانند به‌عنوان پایه‌ای برای تبیین انگیزه‌ها و علل جریان‌های مهاجرت بازگشتی برای منطقه مورد مطالعه به شمار آیند. به عبارتی این دیدگاه محققان و دانشمندانی نظیر مارکس، میردال، هیرشمن، و والرشتاین که مهاجرت‌ها افزایش خواهند یافت مگر اینکه تفاوت‌های توسعه در جهان کاهش یابد می‌تواند پایه‌ای برای افزایش تمایل به بازگشت مهاجرین به نواحی مبدأ خود باشد. لذا بر اساس این دیدگاه‌ها، کاهش تفاوت فضایی که یک دوره زمانی مبدأ مهاجرین بوده است با مقاصد مهاجرت و بهبود شرایط نسبی در نواحی روستایی از مهم‌ترین علل بازگشت مهاجرین است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، ارتباط مثبت و معنادار بین میزان انگیزه و رغبت به مهاجرت بازگشتی به روستا و بعد خانوار منطبق بر تحقیق لائیر (۲۰۰۷: ۲۳) و انگوترانگ و همکاران (۲۰۱۹: ۱۰) مؤید این است که هر چه نیروی کار بیشتر باشد، خانواده ارزش اجتماعی بیشتری در جامعه احراز می‌کند، هر یک از اعضای خانواده به‌اندازه توانش در امر تولید فعالیت دارد و به‌اندازه نیازش استفاده می‌کند در نتیجه افزایش تعداد افراد خانواده سبب افزایش درآمد و بهبود شرایط زندگی است که با توجه به عدم اشتغال تمام افراد خانوار در جامعه شهری ایران و بالا رفتن هزینه‌های خانوار نسبت به هزینه‌های روستایی تمایل به بازگشت به روستا برای خانوارهای با بعد بالا بیشتر است. همچنین ارتباط مثبت و معنادار بین میزان انگیزه به مهاجرت بازگشتی با تعداد اقوام در مبدأ، منطبق بر نتایج مطالعه عبداللهی (۲۰۱۵)، علی بابایی و جمعه پور (۲۰۱۶: ۱۶)، وان و همکاران (۲۰۱۴: ۷۹) بیانگر این است که روابط خویشاوندی و فامیلی، وابستگی و همبستگی فرد با خویشان خود در سطح روستا و حمایت‌های اجتماعی ساکنین و اهالی روستا از یکدیگر از اهمیت بالایی در زندگی افراد برخوردار است. رابطه معنادار بین انگیزه برگشت با میزان اراضی فرد در

مبدأ منطبق بر مطالعه شکوهی و همکاران (۲۰۱۷: ۲۶) بیانگر این است که دارایی افراد به‌عنوان یکی از الزامات ثبات و پایداری سکونتگاه‌های روستایی، منابع درآمدی و کارکرد اقتصادی آن‌ها است. از سویی دافعه یا نزول کیفیت شرایط زیستی در مقصد و کاهش تفاوت‌های آن با مبدأ می‌تواند سبب تقویت انگیزه مهاجرت بازگشتی شود. ارتباط بین میزان انگیزه بازگشت با کیفیت منطقه و محله سکونت شخص مهاجر در مقصد که با یافته‌های کریم و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت دارد، نبود منابع کافی درآمدی و توان مالی پایین روستاییان مهاجر، سکونت در مناطق حاشیه‌ای شهر، مواجهه با آسیب‌های اجتماعی متفاوتی مانند اعتیاد، دزدی، قتل، طلاق، قاچاق و خیل دیگری از نامی‌های در مناطق حاشیه‌نشین از جمله این تأثیرات فضا بر انگیزه بازگشت هستند. همچنین رابطه معکوس میزان درآمد، پس‌انداز و رابطه مثبت و مستقیم هزینه خانوار با انگیزه مهاجرت بازگشتی که با نتایج تحقیقات شکوهی و همکاران (۲۰۱۷: ۲۶)، افراخته و همکاران (۲۰۱۶: ۱۰) و تحقیق جبالو (۲۰۰۹: ۴۷۴) مطابقت دارد بیان می‌کند که افزایش هزینه‌های زندگی، بیکاری و کاهش قدرت خرید در شهرها و پایین بودن هزینه‌ها در روستا و همچنین امکان اشتغال اکثر افراد خانواده انگیزه‌های مهاجران را بیش‌ازپیش بیشتر می‌کند تا به روستاهایی خود بازگردند.

بر اساس آنچه بیان شد، پیشنهادها برای بهبود وضعیت اشتغال درون روستاها و ایجاد بنگاه‌های زودبازده و گسترش کارآفرینی در روستاها از طریق اعطای وام و تسهیلات و یا حمایت از کشاورزی از طریق تضمین خرید محصولات و یا بیمه محصولات در صورت آسیب‌دیدگی، متنوع کردن اقتصاد روستایی برای فارغ‌التحصیلان، جوانان و زنان روستایی، همچنین تجهیز مراکز دهستان‌ها به امکانات و خدمات رفاهی - معیشتی مورد نیاز روستائیان، همگام با بهبود شبکه دسترسی و ارتباطی روستاهای اقماری به این مراکز؛ و توسعه خدمات بهداشتی، درمانی، آموزشی و تفریحی موجود و مورد نیاز در مراکز دهستان‌ها و گسترش آن‌ها در سطح روستاها به نسبت جمعیت تا حد زیادی در ایجاد برابری فضایی بین شهر و روستا و کاهش روندهای مهاجرتی بدون برنامه و پیش‌بینی نشده تأثیرگذار خواهد بود.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، مقاله حامی مالی نداشته است.

References

- Abdullahi, A.S. (2015). Investigating the Effective Causes of Reverse Migration (Case Study: Long Khalkhal Village). Third International Conference on Research in Engineering, Science and Technology, Batumi - Georgia, Karine Conference Institute. https://www.civilica.com/Paper-RSTCONF03-RSTCONF03_277.html. (In Persian).
- Afarakht, H., Monafi Azar, R. & Vaie, M. (2016). Spatial-spatial effects of return migration in Miandoab County. *Journal of Rural Research and Planning*, Year 5, No, 1, Consecutive 13. (In Persian).
- Ali Babaei, M.P. & Jomeh Pur, M. (2016). The Process and Pattern of Rural Reverse Migration and its Affecting Factors (Case Study: Hajilo District - Kabudarang County). *Rural Research and Planning*, Fifth Year Winter 2016 # 16. (In Persian).
- Brünjes, J. (2012). The Effect of Access to Non-Farm Wage Employment on Rural Entrepreneurship in Vietnam. 5th Summer Conference in Regional Science, 28.-30. Juni 2012, Kiel.
- Cassarino, J.P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2): 253-279.
- Chen, S. & Liu Z. (2016). What determines the settlement intention of rural migrants in China? Economic incentives versus sociocultural conditions. *Habitat International*, Volume 58, November 2016, Pages 42-50. Gasemi, M., Javan, J., & Saberi, Z. (2014). The analysis of reverse migration formation factors in rural areas of Binalood County. *Geographical Studies of Dry Areas*, 4(16), 15-37. [In Persian]
- Christiane von, R., John, B., Cromartie, R. & Arthun, o. (2014). Impacts of Return Migration on Rural U.S. Communities. *Rural Sociology* 79(2), 2014, pp. 200-226.
- Clark, W., Huang, Y. (2003). The life course and residential mobility in British housing markets. *Environment and Planning, A*, 35(2): 323-339.
- Diani, L., Taher Khani, M., & Eftekhari, A. (2008). Background of Rural Migrants Resettlement: A Case Study of the Khomeini Relief Committee Underwriters. *Pakdasht County Journal*, Volume 11, Number 2, pp. 119_14. (In Persian).
- Dustmann, C., & Yoram, W. (2007). Return Migration: Theory and Empirical Evidence Centre for Research and Analysis of Migration. *British Journal of Industrial Relations*, 45 (2), pp 236-256.
- Ebrahimi, I. (2016). Explaining the Status of Reverse Migration in Reconstruction of Northern Villages in Ardebil Province, *Journal of New Attitudes in Human Geography*, Eighth Year, No. 4, p. 177. (In Persian).
- Ezra, M. (2001). Ecological degradation, rural poverty, and migration in Ethiopia: A contextual analysis. Working Paper, 149, New York: Population Council, Policy Research Division.
- Farrell, M., Mahon, M. & McDonagh, J. (2012). The rural as a return migration destination. *European Countryside*, 4(1), 13. Doi: <http://dx.doi.org/10.2478/v10091-012-0012-9>.
- Feijten, P., Hooimeijer, P. & Mulder, C. (2008). Residential experience and residential environment choice over the life-course. *Urban Studies*, 45(1): 141-162.
- Geist, C. & McManus, P. (2008). Geographical mobility over the life course: motivations and implications. *Population, Space and Place* 14: 283-303.
- Imani Jajarmi, H. (2015). Investigating the Impacts of Return (City to Village) Migration on the Cultural and Physical (Skeletal) Background of the Village. *Society, Culture and Media*, Third Year, No. 12, p. 89_116. (In Persian).
- Jialu, L. (2009). Human Capital, Returning Migration and Rural Entrepreneurship in China. Department of Economics, Indiana University, Wylie Hall, Bloomington, IN 47405, USA.
- Junge, V., Revilla Diez, J. & Schätzl, L. (2015). Determinants and Consequences of Internal Return Migration in Thailand and Vietnam. *World Development*, 71, 94-106. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.11.007>.
- Karim, M., Barani, N. & Eskandari, A. (2018). Social effects of reverse migration phenomenon in rural areas of Sistan. National Conference on Sustainable Development, Approach to the history, culture and civilization of Dar al-Layla Sistan. Ferdowsi Hall of Sistan and Baluchestan University, University of Sistan and Baluchestan. https://www.civilica.com/Paper-SDAHC01-SDAHC01_027.html. (In Persian).
- Kulu, H. (2008). Fertility and spatial mobility in the life course: evidence from Austria. *Environment and Planning, A* 40(3): 632-652.
- Laoire, C. (2007). The 'green green grass of home'? Return migration to rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, Volume 23, Issue 3, July 2007, Pages 332-344.
- Manafi Azar, R., Abdollahi, A., Alizadeh, t., Governor, M. & Qasemi Ardai, A.S. (2014). Recursive Migration and its Consequences on Rural Areas, (Case Study: Baroque Region of Miandoab County). *Planning Studies for Human Settlements*, 8 (24), 12.23. (In Persian).
- Manafi Azar, R., Abdullahi, A., Alizadeh, T., Velaiee, M. & Qasemi, A. (2016). Recurrent Migration and its Consequences on Rural Settlements Case Study: Baroque Section of Miandoab County. *Human Settlements Planning Studies*, Volume 12, Number 1, Serial 38. (In Persian).
- Masanja, G, F. (2018). Return migration and development in rural communities: The case of Nzega and Magu districts. Tanzania. *Journal of African Studies and Development*, Vol. 10(7), pp. 72-84, September 2018 DOI: 10.5897/JASD2018.0509.
- Michielin, F. & Mulder, C. (2008). Family events and the residential mobility of couples. *Environment and Planning, a* 40(11): 2770-2790.
- Mir Fallah Nasiri, S., Farideh Dell, F. & Sabaghi, Sh. (2016). Reverse migration. *Journal of Statistics*, No, 20 November 2016. (In Persian).
- Mohabir, N., Jiang, Y., & Ma, R. (2017). Chinese floating migrants: Rural-urban migrant labourers' intentions to stay or return. *Habitat International*, 60, 101-110. doi:10.1016/j.habitatint.2016.12.008.

- Ngo Trung, L. and Nguyen, L. D. (2019). Internal Return Migration in Rural of Vietnam: Reasons and Consequences. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol 10, No 1, January 2019.
- Nguyen, L. D., Raabe, K. & Grote, U. (2015). Rural-Urban Migration, Household Vulnerability, and Welfare in Vietnam, *World Development*, (71), 79-93. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.11.002>.
- Nobokht, R., Ghasemi Ardhaei, A. & Rustam Alizadeh, V. (2017). Causes and Determinants of Return Migration in Iran during 2006-2011, *Population Studies Quarterly*, Volume 3, Number 1, pp. 183- 209. (In Persian).
- Rabbani, R., Taheri, Z. & Rousta, Z. (2011). Investigating the causes of reverse migration motivations and its impact on socio-economic development (a case study of rural migrants in Tonekabon and Ramsar). *Journal of Urban Research and Planning*, 2 (5), 83-108. (In Persian).
- Reichert, C., Cromartie, J. B. & Arthun, R. O. (2014). Impacts of return migration on rural US communities. *Rural Sociology*, 79(2), 200-226.
- Shokouhi, M., Varesi, H., Ghanbari, M. & Samadi, R. (2017). Investigating the Impact of Rural Integration and Reverse Migration on the Development of New Binaloud City. Issue 28, *Ministry of Science / ISC* (26 pages - from 25 to 50). (In Persian).
- Shuttleworth, I., Barr, P.J. & Gould, M. (2013). Does internal migration in Northern Ireland increase religious and social segregation? Perspectives from the Northern Ireland Longitudinal Study (NILS) 2001-2007. *Population, Space and Place* 19(1): 72-86.
- Stark, O. (2006). *On the Microeconomics of Return Migration*. Center for International and Interdisciplinary Studies, University of Vienna.
- Statistical Center of Iran. (2016). Detailed Results of the Census of Population and Housing of the Year 2016. State Budget Planning Organization. (In Persian).
- Statistical center of Lorestan Province. (2019). Yearbook of Provincial Population Statistics. Statistical center of Lorestan Province. (In Persian).
- Stockdale, A. (2006). The role of a retirement transition in the repopulation of rural areas. *Population, Space and Place* 12: 1-13.
- Stockdale, A. & Catney, G. (2014). A life course perspective on urban-rural migration: the importance of the local context. *Population, Space and Place*, 20 (1), 83- 98
- Tanveer, A. N., Arshad, A. & Sami, U. (2017). Determinants of Return Migration: A Case Study of Return from Greece. *The Pakistan Journal of Social Issues* Volume VIII, (2017).
- Todaro, M. P. (1972). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *American Economic Review* 59, Pp. 138-148.
- Tongruk, S., Schmidt, E. & Waibel, H. (2010). Shocks and coping actions of rural households: Empirical evidence from Northeast Thailand. Paper prepared for the CPRC international conference 2010: Ten years of war against poverty hosted by the Brooks World Poverty Institute. University of Manchester, UK.
- Waranaik, J. & Kumar, S. (2019). Return Migration of Rural Youth: A New Trend in Rural India. *Journal of Global Communication*, Vol, 11, No. 2, July-December 2018 : 124-127. DOI: 10.5958/0976-2442.2018.00016.2.
- Winters, P., Davis, B., Carletto, G., Covarrubias, K., Quinones, E. J. & Zezza, A. (2009). Assets, activities and rural Evidence from a multicountry analysis. *World Development*, 37(9), income generation: 1435-1452.